

Микитчик А.В., доцент кафедри
кримінології та кримінально-
виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗОВАНІ ФОРМИ ШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день, однією з проблем сучасної науки є те, що в міру поглиблення і спеціалізації знань про окремі сегменти або властивості злочинності загальна кримінологічна картина втрачає свою цілісність. Не є винятком і організоване шахрайство, яке у міру накопичення теоретичного та емпіричного матеріалу починає розглядатися як відокремлений від інших елементів злочинності.

Вважаємо, що найбільш інформативною і значущою з практичної точки зору є оцінка організованого шахрайства у взаємозв'язках з організованою, професійною, корупційною та економічною злочинністю.

В даний час більшість шахрайських дій, вчинених у групі, характеризуються стійкістю внутрішніх і зовнішніх зв'язків і це закономірно, якщо врахувати, що успіх шахрайства багато в чому залежить від тривалості злочинної діяльності, згуртованості і високого професіоналізму членів групи.

Як свідчить судова практика, формування організованих груп, які вчиняють шахрайства, відбувається двома способами:

а) частина злочинних груп стають організованими не відразу, а після вчинення одного або декількох злочинів, за які їх учасники не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Спочатку умисел учасників групи був спрямований на вчинення одного шахрайства. Але з часом у них виникає умисел на багаторазове вчинення злочинів. Група осіб за попередньою змовою переходить на більш складний рівень організованості і переростає в організовану групу. При цьому відбувається більш суворий і чіткий розподіл ролей. За даними експертного опитування, близько однієї третини шахрайських груп були створені таким чином. Як правило, вони спеціалізуються на так званому побутовому загальнокримінальному шахрайстві («наперсточники», шулери, шахраї що представляються працівниками соціальних служб та ін.);

б) умисел учасників групи був направлений на неодноразове вчинення злочинів. Така група створюється з метою постійного вчинення шахрайств. Її члени вже на самому початку своєї діяльності планують, що вони будуть існувати за рахунок вчинення злочинів. Таким способом створюється близько двох третин організованих груп, як правило, економічної спрямованості. При цьому, на думку дослідників, кожне четверте організоване шахрайське угруповання створюється посадовими особами владно-управлінських органів, які і очолюють створені ними кримінальні структури.

Як свідчить практика, вищий рівень організації характерний для шахрайства у сфері підприємницької діяльності, на ринку

цінних паперів, у фінансово-кредитній сфері. В даний час частка таких організацій незначна і складає в середньому 5% від загальної чисельності шахрайських груп. Незначним є і питома вага вчинених ними злочинів (в середньому 7%), що пояснюється гіперлатентністю даних злочинів.

Проведений аналіз дозволив виявити ряд особливостей кримінальної спеціалізації шахрайських груп.

По-перше, визначальним чинником у її формуванні є сфера вчинення злочинних дій, а не спосіб або кошти шахрайства.

По-друге, для організованого шахрайства характерно залучення зовнішніх консультантів, які дають рекомендації, спрямовані або на вдосконалення (розширення, поглиблення) кримінальної спеціалізації групи, або на мінімізацію ризиків викриття. За даними опитування працівників слідчих підрозділів, в 85% випадків до допомоги консультантів звертаються організовані групи, що займаються економічним шахрайством (зокрема, в якості фахівців залучаються адвокати, аудитори, бухгалтери, державні реєстратори, фахівці з галузі цінних паперів та ін.).

По-третє, організовані шахрайські групи розширюють спектр вчинених злочинів за рахунок діянь, пов'язаних з шахрайством.

Для професійного шахрая злочинна діяльність є основним джерелом існування. Цей висновок підтверджують результати аналізу кримінальних справ, а саме 52% осіб, які займаються шахрайством в складі організованої групи, ніде не працювали. Близько 40% були офіційно зайняті на підприємстві (організації), під прикриттям якого здійснювалася злочинна діяльність.

На відміну від інших форм незаконного заволодіння чужим майном (крадіжки, грабежі), для організованих шахраїв не характерно наслідування злочинних традицій, зважаючи на незначну кількість раніше засуджених осіб у складі груп та інтелектуальної спрямованості злочинної діяльності. Виняток становлять групи, що займаються побутовим шахрайством. Це пов'язано з тим, що вони формуються з числа осіб, які мають кримінальний досвід і купують професійні навички переважно в місцях позбавлення волі. Опитування співробітників слідчих і судових органів засвідчило, що елементи кримінальної субкультури

найчастіше проявляються в діяльності організованих груп, що складаються з карткових «шулерів», «наперсточників» і льялькарів.

У генезисі сучасного організованого шахрайства простежується вельми цікава залежність: консолідація шахрайських груп, їх перехід до більш трудомістких і інтелектуальних способів вчинення злочинів.

Цей висновок підтверджують дані статистики. У 2014 році найбільша кількість організованих шахрайств було скоєно у сфері фінансової діяльності - 27% від загальної кількості діянь, вчинених в цьому секторі економіки. У галузі будівництва питома вага шахрайства склав 47%; у сфері нерухомості - 61%; оптової торгівлі - 32% та ін.

В цілому, проведений аналіз дозволив виявити стійку тенденцію економізації організованого шахрайства. Вона проявляється в поступовій відмові злочинних груп від традиційних способів розкрадання на користь «інтелектуальних» і складно організованих шахрайських схем у сфері підприємницької та іншої економічної діяльності; підвищення ступеня організованості злочинних формувань; зосередженні злочинної діяльності в найбільш дохідних і інвестиційно привабливих галузях економіки з метою отримання надприбутку.